

Пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо уточнення віндикаційних та негаторних вимог (реєстраційний № 11502 від 19 серпня 2024)

НААУ опрацювала проект Закону України про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо уточнення віндикаційних та негаторних вимог (реєстраційний № 11502 від 19 серпня 2024) (далі – законопроект). За результатами проведеного правового аналізу законопроекту НААУ вважає за доцільне висловити такі пропозиції до нього.

Щодо віндикаційного позову

Запропонована редакція статті 387 Цивільного кодексу України має таке формулювання:

«1. Власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. Метою такої вимоги є повернення об'єкта права власності у володіння власника.

2. Така вимога подається стосовно індивідуально визначеної речі, яка знаходиться у чужому володінні незаконно.».

У національному законодавстві відсутнє поняття "мета вимоги".

Статтею 16 Цивільного кодексу України визначено можливість захисту цивільних прав та інтересів судом. Так, відповідно до частини 2 статті 16 Цивільного кодексу України способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

Також пункт 4 частини 3 статті 175 Цивільного процесуального кодексу України визначає зміст позовних вимог, як один з обов'язкових елементів, які має містити позовна заява: зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений

законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них.

Наслідком застосування судового способу захисту у контексті статті 387 Цивільного кодексу України є повернення індивідуально визначеної речі, майна.

Як бачимо: і у цивільному, і у цивільному процесуальному законодавстві відсутнє поняття «мета вимоги».

Тому формулювання "мета вимоги" не може бути застосоване у частині першій статті 387 Цивільного кодексу України.

Також варто зауважити щодо використання формулювання «об'єкт права власності» у запропонованій редакції законопроекту.

Відповідно до частини 1 статті 316 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Статтею 179 Цивільного кодексу України передбачено, що річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. А частина 1 статті 190 Цивільного кодексу України визначає, що майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Тому словосполучення «об'єкт права власності» має бути замінено на формулювання «річ або майно» у всіх контекстах законопроекту.

Зрештою, щодо індивідуально визначеної речі, то ЦК України послуговується терміном «річ, визначена індивідуальними ознаками». Тому доцільно використовувати саме його при формулюванні змін до статті 387 ЦК України.

З теорії права відомо, що віндикація може стосуватися лише індивідуально визначених речей. Дійсно, це не передбачено прямо в ЦК України, а є доктринальним і практичним (із судової практики) положенням. Відтак, загалом, це є елементом, яким може бути врахований у вказаному законопроекті.

Подібна ситуація має місце і з наслідками витребування речі – повернення її у володіння власника. Це положення також відсутнє у законодавстві, але це є логічний наслідок застосування такого способу захисту. Сумнівним є необхідність передбачати у ЦК України усі найдрібніші та очевидні наслідки вчинення тих чи інших юридично значимих дій. Але якщо вже дійсно є практична необхідність наголосити на такому наслідку, то пропонуємо не створювати окрему норму у статті 387 ЦК України, а інтегрувати її у частину першу чинної статті.

За таких умов формулювання частини першої доцільно викласти у такій редакції:

"Власник має право витребувати свою річ (майно), визначену індивідуальними ознаками, від особи, котра незаконно без відповідної юридичної підстави заволоділа ним, наслідком чого є повернення такої речі (майна) у володіння власника".

Пропонована частина друга статті 387 ЦК України в цьому випадку є такою, що повторює частину першу та не має самостійного смислового навантаження. А позаяк варто дотримуватися принципу лаконічності і повноти норм законодавства, частину другу в цьому випадку варто виключити.

Щодо негаторного позову

Автори законопроекту пропонують доповнити статтю 391 ЦК України новою нормою такого змісту:

«1. Власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном.

2. Така вимога подається стосовно майна, яке перебуває у власника (володільця) у випадку, якщо інша особа заважає користуванню або розпорядженню цією річчю та відсутні правові підстави для створених перешкод.»

У пояснювальній записці автори законопроекту зазначають, що запропоновані зміни спрямовані на удосконалення розмежування віндикаційних та негаторних вимог, що дозволить сформувати єдину судову практику.

Безумовно, порушена в законопроекті проблема має місце на практиці, зважаючи на те, що наразі гостро постає питання щодо виконання судових рішень.

Разом з тим необхідно звернути увагу на застосування різних термінів у першій та другій частинах статті, а саме "власник" та "володільець". Тобто в другій частині запропонованої редакції статті коло осіб, які можуть звернутися до суду з негаторним позовом, більш широке ніж у першій. Отже, обидві частини потребують узгодження між собою.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 319 ЦК України власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц звертає увагу, що володіння як фактичний стан слід відрізняти від права володіння. Зокрема, права володіння, користування та розпоряджання майном належать власнику майна (частина перша [статті 317 ЦК України](#)) незалежно від того, є він фактичним володільцем чи ні.

Крім того, з огляду на усталену практику Великої Палати Верховного Суду визначальним критерієм для розмежування віндикаційного та негаторного позовів є відсутність або наявність у позивача володіння майном; відсутність або наявність в особи володіння нерухомим майном визначається з огляду на принцип реєстраційного

підтвердження володіння; особа, до якої перейшло право власності на об'єкт нерухомості, набуває щодо нього всі правомочності власника, включаючи право володіння.

Також статтею 396 ЦК України встановлено, що особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна.

Тобто зазначена вище стаття повністю визначає право захисту речових прав на чуже майно, зокрема володільцем.

Тому, враховуючи вищевикладене, аналізуючи існуючі позиції Великої Палати Верховного Суду, можемо зробити висновок, що запропоновані зміни до законопроекту доповнити ст. 391 ЦК частиною другою не мають смислового навантаження, оскільки вони дублюють вже наявні норми Цивільного кодексу України.

Натомість поза увагою залишилося питання незбігання умов застосування негаторного позову. Зокрема, за буквальним змістом аналізованої статті виходить, що негаторний позов підлягає застосуванню лише у разі порушення права користування та розпорядження. Натомість очевидним є його застосування при порушенні однієї із правомочностей – користування чи розпорядження (а не їх обох разом).

Відтак пропонуємо зосередитися на повноті частини 1 ст. 391 ЦК України та викласти її в такій редакції: “Власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та (або) розпорядження своїм майном”.